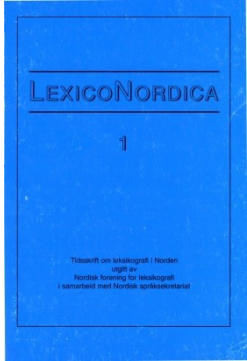

LexicoNordica

Forfatter:	Nina Martola	
Anmeldt værk:	Pia Virtanen. 1993. <i>Zur Geschichte der finnisch-deutschen Lexikographie 1888-1991. Studien zur Makrostruktur</i> . Hildesheim: Olms.	
Kilde:	LexicoNordica 1, 1994, s. 267-272	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Nina Martola

Pia Virtanen: *Zur Geschichte der finnisch-deutschen Lexikographie 1888–1991. Studien zur Makrostruktur*. Studien zur zweisprachigen Lexikographie 1. red. Herbert Ernst Wiegand. Germanistische Linguistik 114. Olms. Hildesheim 1993

The purpose of the book is on one hand to give a short review of the history of Finnish-German lexicography and its present state. In this respect it is quite successful. On the other hand it presents its readers with an empirical experiment of how to investigate, compare and evaluate the macrostructure in a couple of dictionaries. In reality the investigation is concerned with the lemmas rather than the whole macrostructure. The results presented are of no greater value statistically on account of the modest number of words included, but the method shown is interesting and could be useful if applied to larger masses of words.

1. Allmänt

Boken *Zur Geschichte der finnisch-deutschen Lexikographie 1888–1991. Studien zur Makrostruktur* av Pia Virtanen är den första i en ny serie, Studien zur zweisprachigen Lexikographie, inom publikationsserien Germanistische Linguistik. Den består innehållsligt av två delar, dels en presentation av de undersökta ordböckerna, dels en empirisk del där själva undersökningen och dess resultat presenteras. På tio sidor i slutet av boken presenteras övriga finsk-tyska ordböcker och lexikografer.

Undersökningen gäller som namnet säger makrostrukturen, eller, vilket nedan kommer att framgå, kanske snarast lemmabeståndet och dess utveckling i kronologiskt perspektiv i fjorton olika ordböcker från tidsperioden 1888–1991.

2. Presentationen av de undersökta ordböckerna

Presentationdelen inleds med en presentation av några ordlistor/ordböcker från tiden före 1888, där finska ingår. Den äldsta utkom så tidigt som 1637 och hade latin som utgångsspråk. Korta avsnitt visas i faksimilavtryck, vilket är trevligt. Den första alfabetiskt ordnade ordboken kom 1826 och den hade finska som utgångsspråk, latin som definitionsspråk och tyska som målspråk. Av faksimilavtrycket ser man att denna till sin uppställning redan liknar en modern ordbok.

De fjorton ordböcker som ingår i undersökningen presenteras utförligt. Elva av dem är finsk-tyska ordböcker, medan tre stycken har

undersökts i egenskap av källor; två finsk-svenska ordböcker och en finsk enspråkig ordbok. För varje ordbok diskuteras källorna, vad ordboken innehåller utöver själva ordboksartiklarna samt makro- och mikrostrukturen, och därtill det mottagande ordboken fick. Här noterar jag, att kritiken, åtminstone på basis av vad som framkommer ur Pia Virtanens redogörelse – inte särskilt överraskande –, i hög grad bestod av påpekanden om uppslagsord som saknades och om felaktiga ekvivalenter. Artiklar ur ordböckerna finns avtryckta vilket gör att man lättare kan bilda sig en uppfattning om dem. För de tre första ordböckerna beskrivs dessutom mikrostrukturen explicit i de avtryckta artiklarna. Det jag saknar i presentationen är angivelser av ett ungefärligt antal uppslagsord för varje ordbok, eftersom det skulle ge en betydligt bättre uppfattning om omfånget än vad sidantalet gör. Virtanen säger (s. 112) att antalet uppslagsord är svårt att uppskatta och att det är flera av ordböckerna som inte har någon angivelse om antalet uppslagsord, men eftersom hon i kapitel 9 ändå gör en uppskattning, kunde hon ha angett det ungefärliga antal hon kommit fram till också i presentationsavsnittet. Uppskattningen grundar sig på det genomsnittliga ordantalet på bara fyra slumpvis valda sidor (s. 114) och skulle kanske ha blivit tillförlitligare med något fler sidor som beräkningsgrund, men uppskattningar är naturligtvis alltid uppskattningar.

3. Den empiriska delen

Ur metalexikografisk synvinkel och för lexikografer som arbetar med finska som utgångsspråk är det kapitlet om den empiriska undersökningen av makrostrukturen som är de intressantaste. Jag förhåller mig dock något reserverad till att kalla det en undersökning av makrostrukturen. Det hade enligt mitt förmenande varit adekvatare att tala om en undersökning av ordförrådet eller lemmabeståndet. (Se avsnitt 3.4.)

3.1 Om tabellen

Det empiriska avsnittet inleds med en översikt över de fjorton ordböckerna uppställda i kronologisk ordning och försedda med ordningsnummer. Dessa ordningsnummer utgör kolumnrubriker för den tabell som undersökningen i hög grad grundar sig på. Så här ser det ut (s. 63):

Lemmata:	Wörterbücher:													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
A/a	+	-	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ä, å / ä	-	-	-	-	+	+	-	+	+	-	+	+	-	+
aa	+	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
aadel...	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
aadellutaa	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
aadellutaja	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Figur 1. Ur Virtanens tabell över lemmauppsättningen i 14 ordböcker

Utdrag ur denna tabell återkommer gång på gång som utgångspunkt för de jämförelser Virtanen gör mellan de olika ordböckerna. Hon anger visserligen tydligt vilka kolumner hon vid varje tillfälle jämför och vilka ordböcker de representerar, men ibland intresserar sig läsaren också för andra saker, och därför skulle tabellen ha vunnit på att ha bokstavsförkortningar i stället för siffror som rubriker, så att man hade kunnat identifiera kolumnerna utan att behöva gå till översikten för att se vilken ordbok en viss iakttagelse hänför sig till. Detta gäller i all synnerhet beträffande den totaltabell över hela det undersökta materialet som ingår som bilaga. Den är nämligen en källa till många intressanta iakttagelser, utöver de som påtalas i undersökningen, för den som intresserar sig för lexikografi med finska som källspråk.

Av den anledningen hade jag också gärna sett att tabellen kompletterats med uppgifterna för Suomen kielen perussanakirja ('Finsk basordbok') eftersom första delen förelåg då boken skrevs och eftersom det dessutom görs flera jämförelser med den i undersökningen.

3.2 Självva undersökningen

Självva undersökningen omfattar sammanlagt 1 500 lemmor över avsnittet *A/a – ahkeroitsemaaton* och de olika ordböckerna jämförs sinsemellan med avseende på lemmauppsättningen, dels de olika tysk-finska i förhållande till sina källor och dels de tysk-finska sinsemellan.

Bokens huvudkapitel kan sägas vara kapitel 8, där de finsk-tyska ordböckerna undersöks. En av huvudpunkterna är en undersökning av i vilken mån uppslagsorden i en ordbok faktiskt kan antas härstamma från de källor som anges i förordet. De omarbetade upplagorna jämförs också sinsemellan, med avseende på vilka ord som utgått och vilka som tillkommit. För läsaren är kapitlet ganska draggligt på grund av alla sina siffer- och procentuppgifter om de undersökta ordböckerna och mängden av detaljuppgifter om enskilda ord som utgått eller tillkommit.

Vissa uttalanden om vilka typer av ord det rör sig om görs också, men överlag rör det sig, som Pia Virtanen också framhåller, om ett

alldeles för litet antal för att man skall kunna göra några generaliseringar.

De procentuella uträkningarna kan inte tillmätas så stort värde eftersom materialet är så litet. 1 500 ord är en försvinnande liten andel av lemmabeståndet i de större ordböckerna. Till yttermera visso är hela 71 % av de undersökta orden sådana som finns bara i källorna och inte i någon av de finsk-tyska ordböckerna. Det här beror dels på att Nykysuomen sanakirja med sina drygt 200 000 uppslagsord är så omfattande i jämförelse med de tvåspråkiga ordböckerna – framför allt står den för en stor andel sammansättningar – och dels på att Lönnrot har utnyttjat finskans morfologiska möjligheter till att skapa en mängd avledningar som inte existerar någon annanstans än i hans ordbok. För de finsk-tyska ordböckernas del återstår med andra ord endast 435 ord att laborera med (s. 67), vilket betyder att man vid parvisa jämförelser av lemmabeståndet har att göra med skillnader på ett tiotal eller kanske rent av bara ett par ord. Då är det inte särskilt meningsfullt komma med konstateranden om att så och så stor procent av de nytillkomna orden är adjektiv och liknande.

Virtanen understryker också själv ett flertal gånger att materialet är för litet för att man skall kunna generalisera. Hon klargör både i inledningen och i sammanfattningen att det handlar om ett experiment. De procentuella uträkningarna finns med för att visa metoden, och som sådana försvarar de också sin plats. På ett stort material, t.ex. vid jämförelser av hela ordböcker, kunde man säkert få fram en hel del intressanta saker.

3.3 Sammanfattningen av resultaten

I kapitel 9 sammanfattas resultatet av undersökningen och sammanfattningarna illustreras med tydliga stapeldiagram. Detta är det intressantaste kapitlet. En uppskattning av antalet uppslagsord utmynnar i ett diagram (s. 117), som visar en tydlig trend; antalet uppslagsord ökar från upplaga till upplaga. Detta gäller både storordböckerna och skol-/fickordböckerna.

De följande diagrammen (s. 120f.) visar hur strykningar och tillägg förhåller sig till varandra vid omarbetningar. Med beaktande av det ökande antalet uppslagsord är det självklart att andelen strykningar är mindre än andelen tillägg vid revideringarna av en stor ordbok. Intressant är däremot att omarbetning från större till mindre ordbok också har inneburit en hel del tillägg, även om andelen strykningar självfallet är mycket större.

I det sista avsnittet jämförs den relativa andelen ord av olika ordklasser i de undersökta ordböckerna med avsnittet *A/a – ahkeröitsemä-ton* som utgångspunkt. Som jämförelse ges siffrorna för den finska

frekvensordboken, eftersom den rätt väl antas representera relationerna mellan ordklasserna i faktiskt språkbruk. Här gäller naturligtvis samma sak som tidigare att det inte går att generalisera på basis av ett så litet antal ord.

3.4 Begreppet *makrostruktur* hos Pia Virtanen

Pia Virtanen definierar i början av boken (s.19) det sätt på vilket hon kommer att använda begreppet *makrostruktur*:

Die Makrostruktur eines Wörterbuches ist der Lemmabestand, d.h. die Menge der Lemmata eines Wörterbuches [...] zusammen mit einer Ordnungsrelation, die auf dieser Menge definiert ist [...].

I boken används dock *makrostruktur* mer eller mindre synonymt med *lemmabestand*. I rubriken för det första kapitlet om den empiriska undersökningen talas det om en jämförelse av makrostrukturen och i de följande kapitelrubrikerna används "[...] im Makrovergleich", men undersökningen och de resultat som redovisas hänför sig till lemmabeståndet. Uppställningssättet, d.v.s. "Ordnungsrelation", nämns bara i den mån det vållar problem vid undersökningen. I det enda längre avsnittet (s. 63–65) talas det om vilka problem som uppstod vid exciperingen för tabellen på grund av de olika sätten att ordna uppslagsorden alfabetiskt. Men i övrigt är utgångspunkten för jämförelserna den färdiga tabellen och uppställningen i ordböckerna problematiseras inte.

På flera ställen (s. 57, 111, 112) används uttrycket "quantitative Entwicklung der Makrostruktur", och också i det fallet hade det enligt min uppfattning varit entydigare att använda *quantitative Entwicklung des Lemmabestandes*.

Detta är den allvarligaste invändningen jag har mot boken – att den inte riktigt är vad den ger sig ut för att vara. Även om lemmabeståndet räknas som en del av makrostrukturen tycker jag att titeln Studien zur Makrostruktur är missvisande. Jag väntade mig en annan typ av undersökning tills jag fick boken i min hand.

4. Omdöme

Boken har två huvudsyften. Det ena är att ge en överblick över den finsk-tyska lexikografins historia och att fundera över dess framtid (s. 17), och här tycker jag att Pia Virtanen lyckas väl. För den som inte är insatt i facket utgör boken en utmärkt liten introduktion. I slutet av boken presenteras också de finsk-tyska ordböcker som finns tillgäng-

liga i bokhandlarna just nu och så redovisas vilka som är under utarbetande. Några värderande omdömen kommer Virtanen dock inte med.

Det andra syftet är (s. 17):

/.../ einen empirischen Versuch durchzuführen, mit der die Qualität und die Quantität, sowie die qualitative und quantitative Entwicklung der Makrostruktur der Wörterbücher untersucht und nachvollziehbar bewertet werden können.

Även detta syfte tycker jag boken uppfyller relativt väl.

Själva de resultat som redovisas kan såsom ovan konstaterats inte tillmätas någon större statistisk betydelse, men det är inte heller avsikten. Som experiment är undersökningen intressant och visar på en utvecklingsduglig metod. Förutsättningen för att man skall kunna dra några slutsatser om skillnaderna man hittar är att materialet är stort – i första hand hela ordböcker – och till det behövs det, som Pia Virtanen konstaterar (s. 111), datorer som kan göra matriserna med + och -. Den biten är enligt min uppfattning inget problem; jämförande körningar görs ju redan nu på ordböcker och -listor, så den som vill använda Pia Virtanens metod är ett stycke på väg. Problemet blir att analysera den stora mängden ord som blir resultatet av olika jämförande körningar. Också om datorn även där redan kan göra en del, så kommer den nog till korta då det gäller den kvalitativa sidan. Arbetsam kommer den i boken presenterade metoden säkert att förbli.